

## **Posudek na disertační práci:**

### **Testová úzkost v kontextu maturitní zkoušky**

Autor práce: **Mgr. Radovan Slavík**

Školitelka: PhDr. Lidmila Valentová, CSc.

Předložená disertační práce má 141 stran. Po formální stránce má práce všechny náležitosti: čestné prohlášení, strukturovaný obsah, český i anglický abstrakt a klíčová slova, logicky uspořádanou teoretickou i výzkumnou část, diskusi závěrů a bohatý seznam literatury. Seznam literatury obsahuje 202 titulů (s.125 – 141), převažují cizojazyčné práce (přibližně 117). Uvedené tituly jednak ukazují na orientovanost autora na starší klíčové publikace, ale i na novou zahraniční odbornou literaturu.

#### **Volba tématu:**

Disertační práce R. Slavíka se věnuje badatelsky závažné a velmi náročné problematice. Strach a úzkost (autor pracuje především s pojmem úzkost – důvody vysvětluje) bývají se školou velmi často spojovány jak v laických kruzích, tak u odborníků. Přestože v zahraničí, ale i v České republice, je zvolené problematice již dlouho věnována poměrně velká pozornost, zůstává mnoho otázek nedořešených. Volbu tématu je nutné přivítat i z hlediska možností obohatit pedagogicko-psychologickou praxi, profesní přípravu budoucích učitelů a poradenské služby.

Široké téma školní úzkosti autor zužuje na problematiku testové úzkosti u žáků středních škol v ČR v souvislosti s maturitní zkouškou.

#### **Obsahové zpracování:**

Cíl práce je velmi ambiciózní, vytvoření a ověření nového kognitivně-transakčního modelu testové úzkosti, který je založen na průniku několika teoretických modelů, především na Lazarově transakčním modelu stresu, Eliotově kognitivním modelu A-B-C a modelech dalších autorů. Práce je spíše zaměřena na popis faktorů testové úzkosti, respektive psychologických fenoménů, které jsou jimi označovány, ale především na hledání souvislostí (případně překryvů) mezi těmito faktory.

V teoretické části autor prezentuje východiska své práce. Teoretické poznatky logicky uspořádává a diskutuje je z hlediska svého výzkumného projektu. Prokazuje tak, že umí dobře pracovat s odbornou literaturou, a to především zahraniční. Je však postaven před náročný úkol. Málokterá oblast psychologie má v pozadí tak pestrou a neuspořádanou teoretickou tematizaci a poměrně neuspokojující operacionalizaci problematiky. Autor postupuje od terminologického ukotvení a popisu testové úzkosti u vybraných autorů až k modelům testové úzkosti. Pro školní prostředí bývají doporučovány především modely interference, modely deficitu a shrnující transakční modely testové úzkosti. Je nutné ocenit, že se autor neutopil v záplavě dílčích přínosů jednotlivých autorů (především zahraničních), a vybírá ty teoretické přínosy, které se zdají být relevantní a zvláště přínosné pro vysvětlení místa a působení úzkosti vážící se na maturitu. V praktické části si tyto předpoklady ověřuje. Samozřejmě je možné s autorem souhlasit, že testovou úzkost již nelze tematizovat jako jednodimenzionální konstrukt, tak jak to bylo v ranných koncepcích, a nebude stačit ani pozdější rozlišování dvou hlavních komponent testové úzkosti (obavy a emocionalita). Novější výzkumy se shodují především v tom, že testová úzkost je svou povahou multidimenzionální, ale shoda již není v dalších komponentách, které autoři ve svých modelech navrhnou. A tady nastává u autorů hlavní problém, některé navrhované komponenty jsou úzce spojeny s testovou úzkostí, ale jde spíše o odlišné konstrukty. Jako příklad můžeme uvést self-efficacy. Snahou autora je přinést vlastní kognitivně-transakční model (K-T), který sestavuje na základě vybraných starších teoretických modelů, inspiruje se především autory: Lazarus, Hodapp, Ellis a další. Ne u všech komponent modelu, který si autor vytvořil, je úplně jasné, proč s nimi autor pracuje, respektive proč jiné vynechává, podrobnější analýza by textu pomohla. Příkladem na upřesnění může být strach (úzkost) v motivačních souvislostech. Různorodé faktory, které mají vliv na vykonávání činnosti, jsou považovány za determinanty úzkosti, ale zároveň za aspekty motivace. Vztah mezi úzkostí a motivací byl tematizován především v rámci teorií výkonové motivace. Jde o otázky spojené s rozvojem jedince Já, kdy se rozvíjí řada potřeb (potřeba úspěšného výkonu a potřeba vyhnout se neúspěchu), nebo otázky inhibujících či facilitujících dopadů na učení. Některé metody, které autor využil při výzkumu, se pro tyto otázky nabízely.

Zúžení problematiky školní testové úzkosti na maturitní zkoušku na jedné straně autorovi pomohlo v přesnějším (konkrétním) vymezení stresové situace, na druhé straně výzkum částečně komplikuje, protože většina teoretických uchopení testové úzkosti pracuje s běžnými opakujícími se situacemi ve škole. Situacemi zkoušek a hodnocení v průběhu školní docházky, se kterými mají žáci dlouhodobější zkušenosti a nějak se s nimi vypořádávají. Autor se však nad touto otázkou zamýšlí a specifickou maturitní zkoušku hlouběji popisuje. Při určitém zjednodušení dosavadní

výzkumy ukazují, že rozdíly mezi žáky z hlediska strachu jsou větší při menším hrozícím nebezpečí (test, zkoušení apod.) než při silném nebezpečí – jinými slovy před maturitou se bojí „všichni“. Podnětné mohou být také autorovy úvahy o školní neúspěšnosti a úzkosti, respektive školní úspěšnosti a úzkosti. Opět při hrubém zjednodušení - z hlediska průběhu studia je rozdíl mezi žáky, kteří se neučí, pak neumí a prožívají úzkost, a žáky, kteří se učí, umí a selhávají až u zkoušek. I z tohoto hlediska je pravděpodobně maturitní zkouška specifická.

Empirická část je přehledná, z metodologického hlediska využívá výzkum kvantitativní přístup. Výzkumné otázky a hypotézy jsou uvedeny k třem oddílům výzkumu: 1. Vzájemné vztahy mezi dílčími položkami modelu; 2. Redukce položek modelu; 3. Ověření funkčnosti modelu. Výzkumný soubor byl vytvořen metodou dostupného výběru (vzorek tvoří 439 z dvaceti dvou maturitních tříd ze šesti pražských SŠ, převážně středních odborných škol – 356 a gymnázií – 128 respondentů s poměrně výraznou převahou mužů). Pečlivě není zpracována především část věnovaná operacionalizaci komponent výzkumného modelu a zdůvodnění volby konkrétních metod a podoba výsledné výzkumné metody. Na straně 72, kde je uveden přehled operacionalizace jednotlivých komponent modelu, je například uvedeno u položky: motivační relevance a motivační kongruence zdroj pravděpodobně od pěti různých autorů, z nichž pravděpodobně po úpravě respondenti hodnotili 8 tvrzení typu na maturitní zkoušce mi záleží. Takovéto zkratkovité představení metody může čtenáře uvádět do rozpaků. Textu schází podrobnější vysvětlení. Dále položka modelu zodpovědnost je zjišťována dotazníkem výkonové motivace LMI, či položka modelu copingový potenciál je operacionalizována jako Self-efficacy. S postupem operacionalizace jednotlivých položek modelu lze většinou souhlasit, text však v této části působí trochu zmatečně. Podobně nepečlivě jsou představovány jednotlivé použité metody, nevíme jak vypadá výsledná výzkumná dotazníková baterie. Jednotlivé použité metody jsou velmi nejednotně prezentovány. Někdy jsou uváděny jednotlivé faktory i s ukázkami otázek, někdy ne, někde je upřesněno jaká část původního dotazníku byla převzata, někde to vypadá, že byl použit celý dotazník, nejednotně jsou prezentovány i sociometrické ukazatele. K těmto nedorozuměním pravděpodobně došlo určitou zkratkovitou prezentací, autor však nebyl limitován velkým rozsahem práce a podrobnější popis by práci pomohl. K prezentaci výsledného použitého výzkumného dotazníku bylo možné využít přílohy. Za předpokladu, že autor pracoval s nosnými daty, je nutné ocenit, že přinesl některá velice důležitá zjištění, a to především o souvislostech ověřovaných komponent testové úzkosti.

Velkou pečlivost autor věnuje statistickému zpracování, vedle základních postupů popisné statistiky funkčně využívá i sofistikovaných postupů (shlukovou a faktorovou analýzu, rozměrový efekt  $d$ , Crombachovo  $\alpha$ , mnohonásobnou lineární regresi a podobně) a prokazuje,

že po této stránce zvládá náročný výzkum. Výsledky výzkumu jsou logicky uspořádány a velmi detailně popsány a seriózně prezentovány.

Diskuse a závěr práce přináší přehled výsledků a některé zajímavé úvahy nad danou problematikou, je nutné ocenit, že autor si je také vědom některých limitů své práce. Závěry práce mohou napomoci k výstavbě nových výzkumných hypotéz (otázek) a k operacionalizaci školní úzkosti. Některé autorovy úvahy svědčí o velkém zaujetí tématem a je možné doporučit, aby ve zkoumané problematice pokračoval. Autorova práce přispívá k vytvoření zastřešujícího modelu školní úzkosti. Z hlediska školní reality jsou však přínosné i výsledky korelační a faktorové analýzy, které naznačují variabilitu testové úzkosti v přístupech k maturitě a k přípravě žáků na ní.

Poznámky a připomínky, které jsem výše uvedla, nesnižují hodnotu vykonané práce, spíše upozorňují na složitost sledované oblasti. Práci považuji za důležitý příspěvek do diskuse k problematice strachu ve škole.

### **Formální stránka práce**

Práce je psána výstižným, kultivovaným způsobem, odborně správným jazykem, včetně práce s citacemi a odkazy. Překlepů je poměrně málo. Grafická úprava je promyšlená.

### **Námět pro diskusi:**

- Poprosím autora o upřesnění vzniku a podoby základní výzkumné metody.
- Pro obhajobu doporučuji rozmyslet si odpověď na otázku: Na co by bylo možné se v dalším výzkumu zaměřit?

## **ZÁVĚR**

**Celkově hodnotím disertační práci Mgr. Radovana Slavíka kladně. Práce splňuje požadavky kladené na disertační práci na Pedagogické fakultě UK – odpovídá svým rozsahem, obsahem i způsobem zpracování. Doporučuji práci k obhajobě.**